
LITERATURA:

Klenková, J.(2000). *Logopedie I*. Brno: Paido.

1. Ontogeneze dětské řeči – předřečová stadia a stadia vlastního vývoje řeči.

2. Jednotlivé jazykové roviny v ontogenezi řeči

1. ONTOGENEZE DĚTSKÉ ŘEČI

• Řeč obecně:

- ⇒ Řeč je funkcí II. signální soustavy
- ⇒ Řeč významně souvisí s myšlením
- ⇒ Lidská řeč je souborem speciálních zvukově artikulačních symbolů, které dokáží přenášet vnitřní informaci.
- ⇒ Tvorba řeči má ve všech jazycích stejná pravidla: segmentace řeči, tvoření logických řečových řetězců, abstrakce řeči
- ⇒ Na charakter řeči má vliv věk, vzdělání, inteligence, zkušenosti, cvičení, únava, momentální psychický stav.
- ⇒ Pro učení řeči je důležité období obligatorní, které trvá do 4-5 let, kdy se informace vtiskávají do mozku a jejich otisk je trvalý, informace se nezapomínají. Po 5. roce věku nastupuje období fakultativní, trvá do konce života. Učení je obtížnější, získané informace se mohou ztratit, musí se často opakovat.
- ⇒ Řeč z hlediska komunikačního má 2 spojené stránky: expresivní složku (produkce) a receptivní složku (příjem, rozumění).
- ⇒ Jazyk – je společenský systém řečových prostředků, který je vázán na určité sociální, etnické, národnostní skupiny. Jazyk je předáván generacím odposlechem a písmem. Jazyk se vyvíjí, mění a doplňuje v čase. Lze se ho naučit.
- ⇒ Mluva – je konkrétní sdělení, které je předáváno jazykem.

• Biologické základy řeči:

- ⇒ základy organické: mozek, sluch, jemná motorika
- ⇒ základy funkční: vyšší nervová činnost, zpětná vazba akustická, zpětná vazba motorická.

• Podmínky vývoje řeči:

- ⇒ Řeč se vyvíjí na základě vnitřních zděděných faktorů, podnětů (sluchových, zrakových, hmatových), jako složitý komplex podmíněných reflexů, souvisí s vyspíváním nervové činnosti.
- ⇒ Podmínky vývoje: dostatečný sluch, nepoškozený CNS a nepoškozené zpětnovazební mechanismy, nepoškozené fonační a artikulační ústrojí(mluvidla), mluvící okolí.

• Stadia vývoje řeči:

- ⇒ **Přípravné (předřečové) období vývoje řeči**
- Důležité je vědět, že před samotným začátkem vlastní řeči, je důležité projít v pořádku tzv. přípravným-předřečovým obdobím .

- Probíhá v prvním roce života, zahrnuje i prenatální období.
- Osvojení návyků, zručnosti na jejichž základě se vybuduje řeč.
- Prenatální období je pro následující vývoj řeči velice důležité – již v embryonálním vývoji dochází k polykacím pohybům, cucání palce, "křičení", olizování pupeční šňůry.
- Zdánlivě neverbální aktivity – sání, žvýkání, polykání hrají důležitou roli.
- **HLASOVÝ REFLEX – křik** – první projev novorozence – reakce na změnu prostředí, souvisí s přechodem na plicní dýchání. Jeho výška je kolem a1. Tento křik byl už dávno předmětem zkoumání J.A.Komenského – soudil, že hoši křičí spíše na hlásku a, křik dívek je na e.
- V prvních týdnech je křik krátký, nápadný tím, že je jednotvárný, co se týče výšky a barvy hlasu
- od 2. –3. týdne – **vrozený výrazový pohyb – úsměv – vrozená výrazová šablona**, později střídána reakcí na podnět – to souvisí s neverbálními formami komunikace – na tuto část také nesmíme zapomenout.
- Asi **po 6. týdnu křik – citové zabarvení**. Zpočátku křikem vyjadřuje NESPOKOJENOST – projev tvrdým hlasovým začátkem, mezi 2.-3. měsícem začíná křikem vyjadřovat libost. Tento křik má měkký hlasový začátek V tomto období se mluví o tzv. **broukání** – větší rozmanitost zvuku (souvisí se změnami v utváření rezonančních dutin, ústní a hltanové dutiny při sání i polykacích pohybech, které dítě opakuje i mimo krmení – měkký hlasový začátek).
- **Období pudového žvatlání** – jde vlastně o hru s mluvidly. Děti provádějí obdobné pohyby jako při přijímání potravy a tyto pohyby provází hlasem. Pudové žvatlání se vyskytuje u všech dětí národů, pudově žvatlají slyšící, neslyšící děti. Není zde zapojena vědomá sluchová kontrola.
- V druhé polovině roku (6.-8. měsíc) – **období napodobujícího žvatlání** – vzniká na základě stále se rozvíjejícího zdokonaleného vnímání. Převážně zrakového. Zapojuje se **zraková a sluchová kontrola** a dítě začíná napodobovat hlásky mateřského jazyka. Všimá si pohybů mluvidel nejbližších osob. Mnohem výrazněji než hlásky napodobuje melodii a rytmus. **POZOR**, velice důležité období pro stanovení diagnózy – diagnosticky důležitý moment. Při napodobování má neslyšící dítě problémy a postupně přestává "žvatlat".
- Aby se dítě naučilo hlásky napodobit, musí mnohonásobně pokus opakovat. Mluvíme o **fyziologické echolálii**. Žvatlání se udržuje velice dlouho a děti si v něm libují.
- 10.-12. měsíc – **stádium rozumění řeči**. Dítě ještě nechápe obsah slov, které slyší, ale na základě slyšeného slova sleduje předmět nebo osobu, reaguje na určitou výzvu. Dítě samo nemluví ale začíná na řeč reagovat. Reakce jsou stále ještě podmíněny spíše melodickými přízvuky, než artikulovanými, hláskovými celky. Velký podíl má gestikulace a mimika mluvící osoby. O tom svědčí

známý **pokus Tappoletův**: dítěti je dána otázka: „Wo ist Fenster?“, a ukázáno na okno – dítě ví; dále ta samá věta francouzsky, dítě také otočí hlavu k oknu – tzn. melodie, mimika, gestikulace.

- Rozumění se projevuje většinou nějakou motorickou reakcí na „paci, paci“, „jak jseš velký“, „popros“. Toto období požaduje dostatek sociálního kontaktu, dodržovat zásadu názornosti, mluvit o tom, co dítě zrovna vnímá. Nepřekračovat časoprostorový rámeček „tady a teď“.
 - Koncem prvního roku průměrné zdravé dítě prošlo přípravným obdobím.
 - Další období je velice důležité, zde už můžeme pedagogicko - psychologicko působit.
- ⇒ **Vlastní vývoj řeči:**
- **Jednoslovné věty** – bum, papa, tatata, tu, ...slova vyjadřují potřeby, přání, city, prosby ⇒ tedy **EMOCIONÁLNĚ VOLNÉ OBDOBÍ**. Jedno až dvouslabičná slova dítě spojuje s konkrétními věcmi. Důležité zabarvení, intonace. Slovo „mama“ může znamenat více věcí např. „mami zůstaň“, „mami to je dobře, že jsi se mnou...“
 - **POZOR** – užíváním prvních slov nekončí žvatlání. To přetrvává, všimneme si toho při usínání.
 - V 1,5 – 2 letech dítě napodobuje dospělé – objevuje mluvení jako činnost ⇒ **EGOCENTRICKÉ STADIUM ŘEČI**
 - V další etapě dochází k prudkému rozvoji kvalitativnímu i kvantitativnímu zdokonalování řeči.
 - v 2,5 letech může dítě pociťovat frustraci v případě neúspěšného pokusu o komunikaci. (Přijde návštěva, která drmolení dítěte nerozumí. Matky a nejbližší okolí dítěti většinou bez problémů rozumí.)
 - Mezi 2,-3. rokem – **STADIUM ROZVOJE KOMUNIKAČNÍ ŘEČI**- zjistilo, že pomocí řeči dosahuje drobné cíle, a že tím může ovlivňovat dospělé.
 - 3. rok – **STADIUM LOGICKÝCH POJMŮ** – zde dochází postupně k abstrakci. V této fázi dochází často k těžkostem - opakování hlásek, zadržávání řeči – rodiče si někdy neuvědomí důsledky a smějí se tomu – to může působit negativně.
 - Na přelomu 3.-4. roku dítě vyjadřuje svoje myšlenky zpravidla obsahově i formálně s dostatečnou přesností – **INTELEKTUALIZACE ŘEČI** – kvantitativní stránka řeči roste → osvojování nových slov, zpřesňování obsahu, gramatických forem – až do konce života.

2. JAZYKOVÉ ROVINY V ONTOGENEZI DĚTSKÉ ŘEČI

- Při vývoji dětské řeči se prolínají gramatické, lexikální, zvukové a pragmatické roviny řeči.
- **Gramatická (morfologicko – syntaktická) rovina řeči**
 - ⇒ Podle této roviny můžeme posuzovat úroveň duševního vývoje dítěte – je to důležité diagnostické vodítko. To však nelze říci v případě projevů – např. výslovnosti.

- ⇒ Gramatickou rovinu můžeme zkoumat, pozorovat až po 1. roce, kdy začíná vývoj řeči v pravém slova smyslu. První slova splňují funkci vět. Vznikají opakováním slabik a jsou nesklonná. Projevy pomocí izolovaných slov trvají zhruba do 1,5 až 2 let. Mluví v infinitivech, či třetí osobě (to souvisí s uvědoměním si osobnosti), podstatná jména v prvním pádě, častý je rozkazovací způsob.
- ⇒ Poté přichází období **dvojslovných vět**: „máma papá“ → tedy **konkrétní situace**.
- ⇒ Ze slovních druhů začíná dítě používat podstatná jména, později slovesa. Mezitím se objevují tzv. **ONOMATOPOICKÁ citoslovce** – píp-píp, bū-bū...Nejpozději začíná užívat číslovky, předložky, spojky.
- ⇒ Mezi 2.-3. rokem začíná skloňovat, po třetím roce užívá správně jednotné a množné číslo. Poměrně dlouho dělá potíže stupňování přídavných jmen. Dítě používá **transfer**. Ten je přesný a nebere v úvahu gramatické odchylky Příklad: „Dobry – lepší – nejlepší“ dítě skloňuje „dobry – dobřejší – nejdobřejší“. Co se týče skladby věty: emocionálně důležité slovo je na prvním místě ve větě.
- ⇒ Kolem 3.-4. roku začíná dítě tvořit souvětí. Nejdříve slučovací.
- ⇒ Do čtyř let jde o přirozený jev tzv. **FYZIOLOGICKÝ DYSGRAMATISMUS**. Pokud přetrvává, může se jednat o narušení vývoje řeči (např. symptomatické poruchy řeči). Důležité je sledovat nejen verbální projev, ale gramatickou strukturu – poměr používaných slovních druhů atd.

- **Lexikální (lexikálně-sémantická) rovina řeči**

- ⇒ Kolem 10. měsíce můžeme registrovat u dítěte začátky rozvoje pasivní slovní zásoby.
- ⇒ Kolem 1. roku začíná postupně používat i svoje 1. slova.
- ⇒ Problém **hypergeneralizace** → např. „haf-haf“ je vše chlupaté
- ⇒ **Hyperdiferenciace** – dítě pokládá slovo za název → např. „táta“ výraz jen pro jeho otce.
- ⇒ **První a druhý věk otázek**: kolem 1.5 roku se dítě ptá nejčastěji: „CO to je? Kdo to je?“ Kolem 3.5 let se děti nejčastěji ptají otázkou „Proč? Kdy?“.
- ⇒ Dbát na rozšiřování slovní zásoby, mluvit s dítětem. Rozvíjet jeho pasivní a aktivní slovní zásobu.

Průměrný počet slov dle různých výzkumů:

věk	prům. počet slov
1	5-7
1,5	70
2,0	270-300
2,5	350-450
3,0	1000
4,0	1500
5,0	2000
6	2500-3000

- **Zvuková rovina (foneticko-fonologická)**

- ⇒ Důležitý moment je přechod z pudového žvatlání do napodobivého žvatlání, který se objevuje kolem 6. - 9. měsíce. Teprve v období napodobivého žvatlání můžeme mluvit o výslovnosti v pravém slova smyslu.
- ⇒ Fonetická stránka ontogeneze dětské řeči se řídí **pravidlem nejmenší fyziologické námahy**.
- ⇒ Pořadí fixace hlásek:
 - 1 –2 roky: samohl. – A, O, E
souhl. P,B,M
 - 2-3 roky: samohl. OU,AU
souhl. T, D, N, Ď, Ť, Ň, K, G
 - 3-3,5 roky – F,V,J,CH,H
 - 4 – 5 let : S,Z,Š,Ž, C,Č
 - po 5. roce: L,R,Ř

- **Pragmatická rovina**

- ⇒ Lechta uvádí, že jde o rovinu sociální aplikace, uplatnění komunikačních schopností, do popředí vstupují sociální a psychologické aspekty komunikace.
- ⇒ Již 2 – 3. leté dítě dokáže pochopit svoji roli komunikačního partnera a reagovat podle konkrétní situace. Po třetím roce dítě komunikuje, poslouchá odpovídá, je u něj patrná snaha navazovat a udržovat krátké rozhovory.
- ⇒ **Regulační funkce řeči** – chování dítěte je možné regulovat řečí a dítě samotné užívá řeč k regulaci dění ve svém okolí.